

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.14274833>

Accepted: 01.12.2024

Yeni Dini Hareketler Bağlamında Mormonlar Mormons in the Context of New Religious Movements

Hülya ÇETİNÇanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
hulyacetin@comu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4930-1208>

Özet

19. Yüzyılın ilk yarısında ABD'nin New York eyaletinde Joseph Smith tarafından 'İsa Mesih'in Ahir Zaman Azizleri Kilisesi' adıyla kurulan 'Mormonlar' veya 'Mormonizm' isimleriyle daha çok tanınan akım, senkretik özelliğiyle ve ilginç cemaat yapılanmasıyla dünyanın en çok mensubu bulunan yeni dini hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede Mormonların düşünce sistemini anlayabilmek için öncelikle yeni dini akımların genel bir bilgisi verilerek Mormonluğun neden yeni dini akım olarak tanımlandığı ortaya koymaya çalışmıştır. Sonrasında da Mormonluğun tarihçesi, temel öğretileri, tanrı inanışları, Mormon kutsal kitabı, ibadet anlayışları, kilise örgütlenmesi ve misyonerlik faaliyetleri, beden, aile ve sağlık anlayışları, küresel güçleri ve coğrafi yayılışları hakkında bilgi verilerek hareketin temel dinamikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dini Hareketler, İsa Mesih'in Ahir Zaman Azizleri Kilisesi, Mormonlar, Mormonizm.

Abstract

Founded in the first half of the 19th century in the US state of New York by Joseph Smith under the name of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, the movement, better known as Mormons or Mormonism, appears as the new religious movement with the largest number of members in the world with its syncretic character and interesting congregational structure. In this article, in order to understand the thought system of Mormons, first of all, a general knowledge of new religious movements is given and it is tried to reveal why Mormonism is defined as a new religious movement. Afterwards, the basic dynamics of the movement were tried to be revealed by giving information about the history of Mormonism, its basic teachings, beliefs in God, the Mormon scripture, their understanding of worship, church organization and missionary activities, their understanding of body, family and health, their global power and geographical spread.

Keywords: New Religious Movements, Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, Mormons, Mormonism.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde ilk çağlardan günümüze kadar sürdürülen insan eylemlerine baktığımızda din olgusunun her daim var olduğunu görmekteyiz. Hayata dair tüm eylemlerin din üzerinden ifade edilerek ortaya konduğu bilinmektedir. İnsan, yaşamını içsel taşıdığı değerlere göre tanımlamakta ve uygulamakta, bunun referans noktası da din olmaktadır. İnsan yaşamı mitolojilerden dini yapılara, monoteist inançlardan politeist tercihlere kadar hak veya batıl, ilahi veya insani pek çok dinsel oluşum içinde olmuş ve bunlar aracılığıyla pek çok kültür ve medeniyet inşa etmiştir (Kaynak, 2012: 676). Kısaca yer, zaman, mekân, topluluklar, inanç şekilleri değişse de onun hayatın anlam merkezine oturduğu şeyin din olduğunu ifade edebiliriz.

Modernleşme eğilimi yaşamı din ile yoğrulmuş geleneksel toplum yapısından kopararak bireyselleşmeyi ve her türlü dini anlamdan özgürleşmeyi gündeme taşımıştır (Perşembe, 2003). Bu süreç içinde modern insan doğaüstü varlık ve ilkelere dayanan mistik metafizik ve büyüsel özellikler ihtiva eden klasik dinlerin etkisinden kurtularak rasyonel bilimsel düşünceyi hayata, topluma hâkim kılmaya çalışsa da görülmektedir ki; “modern dönemlerde ortaya çıkan komünizm, faşizm ve kapitalizm gibi ideolojik ve rasyonel kurgular, metafizik referansları olmadığından insanın anlam arayışı serüveninde ve onu tatmin noktasında sınıfta kalmıştır” (Kaynak, 2012). Özellikle, aydınlanma sonrası ortaya çıkan pozitivist ve materyalist düşünce sistemleri varlık kazanan her şeyi laboratuvarlarda inceleme yarışına girmiş, deney ve gözleme tabi olmayan hemen tüm düşünceler ve anlatılar reddedilmiştir (Genç, 2022: 258).

Modernite ile beraber dinin otorite merkezi oluşu sorgulanarak hümanizm odağında yeni bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Aydınlanma ve sonrasında yaşanan tüm bu gelişmelerle materyalist yaşam tarzının topluma egemen kılınma çabası beklendik sonucu doğurmak yerine 20. yüzyılda manevi ihtiyaçları karşılanmayan insanın anlam arayışı içinde yeni dini hareketlere girişmesine sebep olmuştur. Kurumsal dinlerin ciddi eleştiri almasına ve sorgulanmasına sebep olan modern dönemde, yaşanan pek çok gelişme insanın varoluşsal boşluğa düşmesine sebep olmuştur. İşte bu safhada yeni dini hareketler insanın anlam ihtiyacını karşılama vaadi sunmaktadır. Modern dönemin yalnızlaştırılan insanı için bu vaatler büyük önem arz etmektedir. Yeni dini akımların ortaya çıkışı, Batı’da modern sonrası hızla ve geniş kitleleri etkileyerek yayılan toplumsal anlayış ve dönüşümlerle aynı zamana denk gelmektedir (Kirman, 1999). Bu bağlamda yeni dini hareketleri, geleneksel dinlere karşı çıkarak yeni yorumlarla inanç sistemi ortaya koymaya çalışan senkretik oluşumlar olarak tanımlayabiliriz. En temel özelliklerinin toplumdaki yerleşik dini yapıya bir başkaldırı hareketini temsil etmeleri ve alternatif bir yaşam tarzı önermeleridir diyebiliriz. Genellikle de “mistik tecrübeyi ön plana çıkararak kutsalın doğrudan tecrübesi imkânı sunmaktadırlar.” (Kirman, 1999).

Bu çalışmamızda yeni dini hareketlerin önde gelenlerinden ve dünya üzerinde birçok inananı olan Mormonlar’ı incelemeye çalışacağız. Öncelikle yeni dini akımların ortaya çıkış sebepleri ve genel özellikleri üzerinde durarak, özelde Mormonlar hakkında bilgi vereceğiz. Amacımız Mormonlar’ın

yeni dini akımlar bağlamında ortaya çıkış serüveni, inanç öğretileri, ibadetleri, felsefi doktrinleri, ahlaki değerleri, sosyo-kültürel ve ekonomik pozisyonları, kutsal kitapları ve misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgilendirme yapmaktır.

1. Yeni Dini Hareketlerin Tarihi Arka Planı ve Temel Özellikleri

Modern dönemin her yeni olgusu gibi yeni dini hareketler de bir olgu olarak sanayi devrimi sonrasında sekülerleşen toplumlarda 1950'lerden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle bu yüzyılın siyasi, sosyo-ekonomik gelişmelerinin etki alanında ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yeni dini hareketlerin ortaya çıkışının tarihsel ve toplumsal arka planını anlayabilmek için Aydınlanma çağı ve modernizmi iyi anlamak gerekmektedir (Kirman, 1999). Sadece biz bu çalışmada tarihi arka plan konusunda sınırlama getirerek genel özelliklerini vererek daha çok Mormonlar hakkında bilgilendirme yapacağız.

Kısaca ifade edecek olursak, modernizmle birlikte insan, doğa ile arasına set çekmiş, bireyselliğin dayattığı ortamda yalnızlığa itilmiş ve kendini toplumdaki soyutlayan birey diğer insanlarla sosyal ilişkilerini normal düzlemde yaşayabilecek ortamı kaybetmiştir. İnsan toplumun bir parçası olarak onunla var görünse de varlık dünyasını tek başına anlamlandıramamakta, dolayısıyla varoluşsal boşluğu anlam ile dolduracak mekanizmalar aramaktadır (Köse, 2020). İşte bu çabanın ve beklentinin bir ürünü olarak bu yeni çağda yeni dini akımların ortaya çıktığını görmekteyiz.

Teolojik tanımlamalara baktığımızda karşımıza daha çok *kült* kavramının çıktığını görmekteyiz. Ancak akademik çevrelerce bu olgu *yeni dini hareket* kavramı ile ifadelendirilmektedir. 'Yeni dini hareket' kavramı İngiliz sosyolog Eileen Barker tarafından geliştirilerek, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayan ve yirmi yıl içinde yayılan ve ilgi gören, coşkulu bir söylem ile üyelerine manevi yaşama birlikte huzuru ve ruhi doyumu vaat eden yapıları betimlemek için kullanılmıştır (Kirman, 2010).

Yeni dini hareketler, kurumsal dinlerin söylemlerinin zayıfladığı ve modernizmin ortaya çıkardığı ifade özgürlüğünün hâkim olduğu toplumlarda daha yaygın olduğunu ifade edebiliriz. Bu hareketler toplumda yaygın inanç ve kültürden ayrı, söz ve vaatlerle üye kazanmaya çalışırlar (Turan, 2021).

Köse (2020) kişilerin akımlara kapılma süreçlerinde etkili faktörleri iki başlık altında değerlendirmektedir. Birinci faktör *ideolojik mahrumiyet*'tir: İnsan sosyal bir varlık olması açısından aidiyet duygusuna sahiptir. Bununla birlikte maddi ve manevi açıdan da mahrumiyet duygusu yaşadığında, kendisindeki bu eksik tarafları gidermek için arayış içine girer. Bu yüzden ideolojik olarak kendine yaklaşan bu tür grupların her türlü dini söylemini kabule açık hale gelir. Hayatlarından ve içine doğdukları inanç öğretilerinden memnun olmayan bireylerin yeni dini akımlara yönelmeleri daha kolay olmaktadır. İkinci olarak, grup içi var olan bağlar şeklinde ifade edebileceğimiz *sosyal ağ*'lar da bu süreçte temel faktördür. Alıcı (2017) ise konuyu eski yeni kıyaslaması yaparak sekülerleşmenin önemli etkisi olduğunu vurgulamakta, şu gerçeği dile getirmektedir: ilahi dinlerin bünyesinden zamanla doğan mezhepler gibi, sekülerizmin içinden de

yeni dini hareketler çıkmaktadır.

Yitik (2005) yeni dini hareketlerin genel bir değerlendirmesini yaparak ortak özelliklerini dört maddede şöyle ifade etmektedir:

- 1- Senkretik bir yapı içinde insanları etkilemek amacıyla yeni dini söylem üretirler.
- 2- Klasik diyebileceğimiz kurumsal dinlerin modern insanın problemlerine cevap veremeyeceğini iddia ederler.
- 3- Kıyametin yakın olduğu vurgusu yaparak yeni yaşama hazırlık öğretisini öne çıkarırlar.
- 4- Öğretilenlerini sadece ulaşabileceklerini düşündükleri hedef kitle içindekilere açıklayarak gizemli bir yapı ortaya koyarlar.

Bunun dışında akli düşünce sistemini reddederek sezgisel bir bilinç halini öncelerler. Karizmatik bir lider ve ona teslimiyet fikri etrafında şekillenirler. Misyonerlik ön plandadır, yeni üye bulma çabası sürdürürler. Milenyum vurgusunun da ön çıktığını görmekteyiz (Kirman, 1999).

Postmodernizmin çoğulculuk anlayışı tek doğru din anlayışını yıkmış ve bu ortam yeni dini hareketler için uygun ortam oluşturmuştur. Modernizmden postmodernist anlayışa hızlı ilerleyiş hayata bakış açımızı da şekillendirmiş ve kurumsal dinler bu hızlı ilerleyişe cevap veremez hale gelmiştir. Bu ortamda insanlar farklı söz ve eylemler içeren bu yeni dini akımların etkisine altında kalmıştır (Eşmeli ve Topal, 2022). Binlerle ifade edilen yeni dini akımlar arasından Burada Mormonlar ismiyle bilinen İsa Mesih'in Ahir zaman Azizleri Kilisesi'ni genel itibarıyla incelemeye çalışacağız.

2. İsa Mesih'in Ahir Zaman Azizleri Kilisesi (Mormonizm/ Mormonlar)

Popüler ismiyle Mormonizm veya Mormonlar olarak bilinen akımın resmiyette ismi *The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints* şeklinde geçmektedir. Bazı bilimsel kaynaklarda 'Son Gün Azizleri'nin İsa Mesih Kilisesi' veya 'İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi' olarak tercüme edilen hareket, 19. Yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Mormonizm bir Hristiyan akımı olarak kabul edilse de bu durum öteden beri tartışılan bir konu olmuştur. "Mormonlar hem Museviler hem de Hristiyanlar tarafından ötekileştirilen bazen "istenmeyen garip görünümlüler", bazen "Amerika kültür yayımlacıları", bazen "modern Peygamberlere inananlar", bazen "sapık çok eşli aileler", bazen de toplum tarafından dışlanması gereken "tehlikeli tarikatlar" olarak görülmektedirler" (Atasoy vd., 2022). Hristiyanlığın temel savlarına karşı çıktığı ve Hristiyan değerlerini sarstığı gerekçesiyle ana akım kiliseler tarafından sapkın olarak nitelendirilmiştir (Işık, 2006). Mormonlar ise kendilerini Hristiyanlığın tek doğru yorumu olarak kabul etmekte ve ABD, Latin Amerika ülkeleri, Güney Pasifik, Avustralya, Avrupa başta olmak üzere bugün 160'tan fazla ülkede hızla yayılmaya ve gelişmeye devam etmektedir (Köse, 2020; Atasoy vd., 2022).

Mormon akımı, derin tarihsel kökleri ve karmaşık felsefi düşünceleri olan bir inanç siteminden

ziyade, sanayileşen, zenginleşen ve küreselleşen dünyada arayış içindeki bireylere yeni bir inanç alternatifi sunmaktadır. Dahası Mormonluk, taze bir toplumsal örgütlenme biçimidir, misyonerlik faaliyetleri ile pekiştirilen sadık ve güçlü bir cemaat birlikteliğidir ve en önemlisi de kariyer basamaklarını hızla tırmanmak isteyenler için sermaye ve politik güç aracı olarak milyonlarca kişi tarafından kullanılan bir yaşam biçimidir. Yaşam tarzları, aile ve evlilik anlayışları tartışmalı; Misyonerlik faaliyetleri ve sermaye birikimleri kuşkulu, dinsel doktrinleri ve tanrı algıları sıra dışı olan Mormon inancı gezegenimizin en ilginç, en çok eleştirilen ama en hızla büyüyen yeni dini akımlarının başında gelmektedir (Atasoy vd., 2022).

Mormonlar hakkında genel bilgi verdikten sonra ortaya çıkış serüveni yani tarihçesi hakkında bilgi verelim.

a) Mormonluğun Tarihçesi

Hareketin kurucusu olarak kabul edilen Joseph Smith, 1805 yılında Vermont Sharon'da on bir çocuklu fakir bir ailenin beşinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinin Batı New York bölgesine taşınmasıyla beraber orada yaşamaya başlayan Joseph Smith'in ailesinin durumu nedeniyle normal eğitim alamadığı fakat Kitabı Mukaddes'ten metinler okuyarak kendini geliştirmeye çalıştığı ifade edilir (Işık, 2006; Köse, 2020).

Ailesi Presbiteryen kilisesine bağlı olmasına karşın Smith'in herhangi bir kiliseye mensup olmadığı ve bir arayış içinde olduğu söylenir. Manevi bunalım, psikolojik açmazlar ve sorgulamalar yaşadığı dönemde sık sık yaşadığı yerin yakınındaki ormana giderek Kutsal kitaptan bölümler okuyarak Tanrı'dan kendisini hakikate ulaştırmasını ister. Ardından 14-15 yaşlarına geldiğinde Pavlus'un yaşadığı vizyona benzettiği ilk vizyonunu yaşadığını iddia eder. İlk gördüğü vizyon ile Smith hem Baba hem de İsa Mesih ile birebir görüşüğünü söyleyerek, ikisinin de ayrı varlıklar olduğu iddiasını bu görüşe dayandırmıştır. Böylelikle ilk vahiy alma süreci de başlamıştır (Işık, 2006).

Smith, ilk vizyondan üç yıl sonra yani 1823 yılında ikinci bir vizyon geçirir ve *Moroni* adlı bir melek Smith'e gelerek ve *Cumorah Hill* denilen yerde, "Kuzey Amerika'nın antik yerlilerine ait yazılar bulunan levhalar olduğunu" (Köse, 2020), Tanrının hakiki krallığını peygamber olarak kendisinin kurmakla görevlendirildiğini ve gerçek kiliseyi inşa etmesi gerekliliği bildirilmiştir. 1827'de Moroni tekrar gelerek ibrance yazılmış altın levhaları İngilizce'ye tercüme etmesi için Smith'e verir. Bazı rivayetlerde *Urim* ve *Thummim* isimli, altın levhalarla birlikte bulunan iki sihirli taş veya bazı rivayetlerde aynı isimlerle iki melek yardımıyla altın levhaları İngilizceye tercüme eder. 1829 yılı itibarıyla çeviri tamamlanır ve bir yıl sonra New York Palmyra'da ilk baskısı yapılarak Mormon kutsal kitabı oluşturulmuş olur. Hıristiyanlığın tek doğru yorumu olarak inanılan kitabın basılmasının ardından da 1830 yılında küçük bir grupla ilk kilise cemaati de oluşturulmuş olur (Köse, 2020; Işık, 2006; Aktay, 2007). Gruba katılan ilk müntesipler genellikle Protestan kiliselerinden kopup gelmesi hasebiyle, Mormonluk tehlikeli bir grup olarak algılanmış ve sonrasında sürgüne maruz bırakılmışlardır (Aktay, 2003).

1831'de Smith cemaati ilk olarak "Kirtland'a (Ohio)" taşınmış ve burada hareketin ilk mabedinin

yapımını başlatmıştır. Mabedin 1836 yılında tamamlanmasının ardından yine yer değiştirmek zorunda kalınmış, 1839 yılında “beraberindeki yaklaşık 10.000 kişiyle bu kez Nauvoo’ya (İllinois) taşınır. Fakat Nauvoo yıllarında Smith’in çokevliklik (poligami) politikası hareketin yara almasına neden olur.” Hatta Smith’in, başdanışmanı Sydney Rigdon’un kızını baştan çıkarmaya çalışması ve bunun üzerine Rigdon’un hareketten ayrılması ve ardından patlak veren olaylar sonucunda Smith ve kardeşi tutuklanarak hapse atılır. 27 Haziran 1844 tarihinde de hapishaneyi basan kişiler tarafından kendisi ve kardeşi öldürülür. Kurucu Smith’in yaşamı, poligami uygulamasını ısrarla sürdürme çabası yüzünden hapishanede sona ermiş olur (Köse, 2020).

Onun ölümüyle başlayan kargaşa dönemini Brigham Young sükûnete erdirmiş ve topluluğun üye sayısını önemli miktarda arttırmıştır. Brigham Young’ın harekete kattığı en önemli katkılarından bir de 1847 yılında topluluğun merkezini, Smith’e tanrı tarafından vadedildiğine inanılan, Zion öğretisinde ifade edilen Utah eyaletine taşımasıdır. Burada Salt Lake City şehrini kurmuşlardır (Köse, 2020).

b) Temel Öğretileri ve İnanç Esasları

Mormon inancının İsrailoğulları tarihine dayanıyor olması fakat onlarla sınırlı kalmayıp tüm insanlığa hitap ediyor oluşu yayılmasında etkili olmuştur. Sadece burada göze çarpan özellik Hıristiyan doktrinlerine dayanması fakat Hıristiyanlık içinde yerleşik inanç öğretisine bambaşka yorum getiriyor oluşu dikkat çekicidir. Temel öğretisi Hz. İsa’nın Kurtarıcı Mesih pozisyonunda yer almasıdır. O Baba Tanrının ilk çocuğu olarak kabul edilir. İkinci temel öğretisi de yine Hz. İsa’nın, insanlığın günahlarına kefarete olarak kendini feda etmesi öğretisidir. Bu noktada Hıristiyan ilahiyatının temel doktrinleri üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Sadece bu noktada farklı bir yorum yaparak, Hz. İsa’nın çarmıhta can verip tekrar dirildikten sonra Amerika’ya geldiğine ve buradaki yerli halkları ziyaret ederek ahir zamanda tekrar bu bölgeye geleceğini vadettiğine inanmaktadırlar (Taşpınar, 2019).

Yine temel öğretilerinde dikkat çeken diğer bir husus, kıyamet öncesi senaryolarıdır. Bu noktada da Yahudiliğin inanç öğretileriyle bir benzerlik taşıdığı görülmektedir. Mormonlara göre kıyamet öncesi *Armagedon* ismiyle bilinen büyük bir savaş çıkacak ve bu savaştan imanı sayesinde kurtulacak olanlarla Tanrının krallığı kurulacaktır. *Zion* öğretisinin bu noktada önemini olduğunu görmekteyiz. Çünkü Tanrının krallığı Mormonlara vadedildiğine inanılan bugün meskûn buldukları Salt Lake City Şehrinde kurulacaktır. Onlar adeta kutsal şehir Kudüs’ü Amerika topraklarında inşa etme çabası içindedirler (Aktay, 2007; Köse, 2020).

Mormonlar, diğer inançlar gibi Hz. İsa’nın tekrar yeryüzüne gelerek hükümler kuracağına inanmaktadırlar. Ancak kendi inançlarıyla bağlantılı olarak, Amerika’da Missouri bölgesine ineceğini iddia etmektedirler.

İsa Mesih’in Son Zaman Azizler Kilisesi’nin İman Maddeleri:

1. Biz Ebedi Baba Tanrı’ya, O’nun Oğlu İsa Mesih’e ve Kutsal Ruh’a inanıyoruz.

2. Biz insanların Adem'in itaatsizliğinden dolayı değil, kendi günahları için cezalandırılacağına inanıyoruz.
3. Biz bütün insanların Mesih'in kefareti aracılığıyla, Sevindirici Haber'in yasalarına ve kutsal törenlerine uyarak kurtulabileceğine inanıyoruz.
4. Biz Sevindirici Haber'in ilk ilkelerinin ve kutsal törenlerinin şunlar olduğuna inanıyoruz: Birincisi Rab İsa Mesih'e İman; ikincisi Tövbe, üçüncüsü günahların bağışlanması için suya daldırılarak yapılan Vaftiz; dördüncüsü Kutsal Ruh armağanının ellerin baş üzerine konularak verilmesi.
5. Biz bir kimsenin Sevindirici Haberi vaaz etmesi ve ona ait kutsal törenleri uygulaması için, Tanrı tarafından peygamberlik sözü aracılığıyla göreve çağırılması gerektiğine ve yetkili kişiler tarafından ellerin baş üzerine konularak atanması gerektiğine inanıyoruz.
6. Biz İlk Kilise'de var olan, yani havariler, peygamberler, önderler, öğretmenler, müjdeciler ve diğer şahıslardan oluşan organizasyonun aynısına inanıyoruz.
7. Biz dil, peygamberlik sözü, vahiy, görümler, iyileştirme, dillerin tercümesi armağanlarına ve diğer armağanlara inanıyoruz.
8. Biz Kutsal Kitap'ın doğru tercüme edildiği kadar Tanrı'nın sözü olduğuna inanıyoruz; biz ayrıca Mormon Kitabı'nın da Tanrı'nın sözü olduğuna inanıyoruz.
9. Biz Tanrı'nın vahiy etmiş olduğu, halen vahiy etmekte olduğu her şeye ve O'nun kendi Krallığı hakkında daha birçok büyük ve önemli şeyleri vahiy edeceğine inanıyoruz.
10. Biz İsrail'in tam olarak bir araya toplanacağına ve On Oymak'ın geri geleceğine, Siyon'un (Yeni Yeruşalim'in) Amerika kıtası üzerinde kurulacağına, Mesih'in şahsen yeryüzünde hüküm süreceğine ve yeryüzünün yenileneceğine ve cennetsel görkemine kavuşacağına inanıyoruz.
11. Biz Her Şeye Gücü Yeten Tanrı'ya kendi vicdanımızın sesine göre ibadet edebilme ayrıcalığımızın olduğunu ve tüm insanlara da aynı ayrıcalığın tanınmasına izin verilmesini savunuyoruz; bırakın insanlar nasıl istiyorlarsa, istedikleri yerde, istedikleri şeye ibadet etsinler.
12. Biz krallara, başkanlara, hükümdarlara ve yargıçlara bağlı olup yasalara uymamız gerektiğine, yasalara saygı gösterip onları desteklememiz gerektiğine inanıyoruz.
13. Biz dürüst olmaya, doğru olmaya, iffetli olmaya, hayırsever olmaya, erdemli olmaya ve herkese iyilik yapmamız gerektiğine inanıyoruz; gerçekten Pavlus'un öğütlerine uyduğumuzu söyleyebiliriz---Biz her şeye inanır, her şeyi umut ederiz; birçok şeye dayandık ve her şeye dayanabilmeyi umut ediyoruz. Eğer erdemli ve güzel olan veya hayranlık uyandıran ya da övgüye değer bir şey varsa, biz bu şeylerin peşinden koşarız” (“İman Bildirgemiz”, 2023).

c) Tanrı anlayışları

Mormonlar her ne kadar Yahudi tarihi üzerine Hıristiyan öğretileri birleştirmiş bir akım gibi dursa da en temelde tanrı inançları bağlamında bu iki dinden ayrışır. Özellikle Hıristiyanlığın temel savı olan Teslis'i kabul etmezler. Baba, oğul, kutsal ruh üçlemesini teklikte birleştiren yorumu kabul etmezler. Onlara göre; İsa Mesih, Baba tanrının ilk çocuğunun ruhu olarak ondan sonra gelen ve apayrı olan bir varlıktır (Işık, 2006). Yine onlara göre Tanrı, geçmişte bedenen insandı ve büyük gayret göstererek kendini tekâmüle ulaştırarak tanrılaştırmıştır ve insanlığın babası durumuna yükselmiştir. Bu noktada antropomorfik bir tanrı anlayışına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Tanrı da insan gibi duygulara sahiptir ve insanı bu noktada en iyi o anlayabilir. Aynı şekilde Mormonizm'de zamanla yoğrulu bir tanrı anlayışının olduğunu da ifade edebiliriz. Kendini zamanla geliştirerek ve mükemmelleştirerek Tanrı olabilen bir varlık anlayışının, insanları onlara çeken önemli unsurlardan biridir denilebilir. Bir gün her Mormon kendini geliştirerek bu konuma yükselebilecektir. Bu bağlamda tanrı yardımı peygamberlik kurumunun devamı ile sürmekte ve vahiy halen inmektedir (Işık, 2006).

Mormonlar, hem Yahudiliğin hem de Hıristiyanlığın bu halleriyle değiştirildiğini ve bozulduğunu, dini yenilemesi ve aslına döndürmesi için Smith'in görevlendirildiğine inandıkları için bu dinlerin tek tanrı anlayışlarını kabul etmezler ve çoklu tanrı anlayışını savunurlar.

Onlara göre insanken kendini mükemmelleştirerek tanrı olan "Tanrı", eşleri ve çocukları ile birlikte *Kolob* adlı bir yıldızın yörüngesindeki gezegende ruhsal varlıklar olarak yaşamaktadır. Burada bulunan ruhsal varlıklar dünyada doğan her bir çocukla birlikte bedenlenmekte olduğuna inanılır.

d) Mormon Kutsal Kitabı

Mormonlar, Moroni adlı meleğin ilahi desteğiyle yazıya geçirilen ve bugün her Mormon için kutsal kabul edilen Mormon kitabının bir zamanlar Tanrı ile Amerika'da yaşayan halklar arasındaki ilahi ilişkinin bir sembolü olduğuna inanırlar. O yüzden Hıristiyan ve Yahudi kutsal metinleriyle kıyaslanabilecek bir kutsallığa sahip olduğunu iddia ederler. Tanrı bu kutsal kitabın tekrar gün yüzüne çıkarılmasını sağlayarak inananlarına doğruyu ve hakikati göstermiştir. Onlara göre bu kitap diğer kutsal kitaplar gibi kutsaldır ve Tanrının son vahyidir. "Mormon kitabı özelde Amerika olmak üzere bir Hıristiyanlık tarihi içermekte ve Amerikan Hıristiyanlığına bir tarih bilinci kazandırmaktadır." Mormonlar Hıristiyanlık tarihini Hz. Âdem ile başlatarak normal Hıristiyan inanç kabullerinden ayrılırlar (Köse, 2020).

Onlar *Mormon Kitabı*'nın yanında *İlke ve Anlaşmalar* ve *Çok Değerli İnci* şeklinde tercüme edilen toplam üç kitaba inanırlar ve Hz. İsa tekrar yeryüzüne gelene kadar başka bir kutsal metin gelmeyeceğini ifade ederler. Fakat başta Joseph Smith olmak üzere kilise başkanlarının da peygamber olarak vahiy aldıklarını iddia ederler. 'İlke ve Anlaşmalar' kitabını bu bağlamda kilise başkanlarına inen vahiylerin bir derlemesi olarak görmek mümkündür. Bu noktada kurumsal

dinlerden ayrıldıkları önemli husus, peygamberlik kurumunun ve vahiy sürecinin devam ettiği inancına sahip olmalarıdır.

e) İbadet Anlayışları, Kilise Örgütlenmesi ve Misyonerlik Çalışmaları

Mormonlarda Hıristiyanlığın temel öğretisi olan vaftiz olma ritüeli uygulandığını görüyoruz. Hıristiyanlık mezhepleri arasındaki farklı uygulamalar olmasına karşın Mormonlar, Hz. Yahya usulüne uygun olarak, sekiz yaşına gelen çocukları tamamen suyun içine daldırma şeklinde bir uygulamayla vaftiz etmektedirler.

Mormonların merkez kilisesi Utah eyaletinde Salt Lake City'dedir. İbadetleri mabette yapmak onlar için önemlidir ve mabede girebilmek için Mormon olma şartı getirmişlerdir. Mormon mabetleri cemaatin merkezi olması açısından sadece bir ibadethane olmasının yanında hayatın her alanına ait faaliyetlerin de merkezi konumundadır. Mormon olan bir kişi ömründe bir defa *Endowment* adı verilen ritüeli büyük kabul edilen bir mabette gerçekleştirme zorunluğuna sahiptir. Bu ayın bir nevi Müslümanların Arafat'ta vakfe yapması gibi inziva ve tefekküre dayalı bir uygulamaya sahiptir.

Mormonizmde oruç ibadeti yılın her ayının ilk pazar günleri üst üste iki öğün yememek şeklinde yapılmaktadır (Köse, 2020). Ayrıca Mormonlar, Brigham Young'ın öncülüğünde gerçekleştirdikleri büyük göçün anısına her 24 Temmuz gününü bir festival olarak kutlarlar.

Hareketin içinde Hıristiyanlıktaki gibi bir din adamları grubu bulunmamaktadır. Fakat Mormon papazları, erkeklerin hükümrânlığında teşkilatlanmış ve üstün bazı özellikleriyle betimlenen kişilerden seçilmektedir. Mormon kilisesinin 'Harun rahipliği' denilen ve diyakoz, öğretmen, papaz şeklinde üç statüye sahip olanların papazlığa hazırlandığı hiyerarşik bir sistemleri vardır (Işık, 2006). Kilise örgütlenme şemasına değinecek olursak; başta peygamber olduğuna inanılan bir başkan, onun altında iki yardımcı ve 12 havariler meclisi bulunmaktadır. Bunların yanında da yetmiş kişilik bir meclis cemaatin idaresinde görevlidir (Aktay, 2007). Bugün çok geniş çaplı bir organizasyonu yöneten kişilere baktığımızda belli sayıda kişinin büyük bir küresel gücü elinde bulundurduğunu söylemek mümkündür.

Mormon inancının temel düsturlarının dünya çapında yayılması onlar için büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden 18-19 yaşına gelen her Mormon kız ve erkek misyonerlik faaliyeti yürütmek durumundadır. Mormonlar için misyonerlik çalışmaları bir zorunluluğun ötesinde onurlu bir görevdir. Erkekler için iki yıl kızlar için on sekiz ay gibi bir süre boyunca yurt dışında ifa edilen bu görev, onlar için eğitimin bir parçası olmanın yanında bir hayat mücadelesi hükmündedir (Atasoy vd., 2022).

f) Mormonlar'da Beden, Aile ve Sağlık Anlayışı

Mormonlar bedeni Tanrının ruh mekânı olarak algıladıkları için Hıristiyanlığın asli günah inancına karşı çıkararak bedenin temizliğini ve kutsallığını savunurlar. Bedenlerini Tanrıya teslim edene kadar

iyi korumakla görevli olduklarına inanırlar. Bunu için hem beden sağlığı hem ruh sağlığı için yaşamlarına titizlik gösterirler. Bu yüzden sağlığa zararlı her türlü nikotin içeren maddelerle alkol kullanımı yasaktır. Bunu yanında çay, kahve de içeriğinden dolayı tüketilmez. Gayri meşru ilişkiler ve hatta bunların sahnelendiği filmlerin bile izlenmesi istenmez. Bedene yapılan her türlü estetiksel müdahale de kabul edilmez (Atasoy vd., 2022; Işık, 2006).

Mormonların belki de en çok eleştiri aldığı konu aile konusundaki tutumlarıdır. Poligamiyi savunan Mormonlar, 1890'a kadar tarihteki peygamberleri örnek alma yönünde bir savunmayla hareket etmiş ve sürekli bu konuda eyalet yönetimlerinin baskılarına maruz kalmıştır. Bu baskılar sonucunda eyalet yönetimiyle imzalanan bir anlaşmayla çok eşlilik uygulamasına son vermişlerdir. Bu uygulamanın sona erdirilmesi her ne kadar kendilerine yönelik baskı ve eleştirilere bir son verdiği şeklinde görülse de dünyasal yasaların vahyi baskı altına aldığı iddiasıyla Kilise cemaati içinde bir kırılmanın oluşmasına sebep olmuştur.

Tanrı inanişinde ifade edildiği gibi Mormonlar çocuk sahibi olmayı Tanrı ruhlarının bedenlenmesi şeklinde yorumladıkları için evliliklerden çok çocuk sahibi olmayı kutsal bir misyon saymaktadırlar (Aktay, 2007).

g) Mormonların Küresel Gücü ve Coğrafi Dağılımı

Mormonlar bugün dünyada 160'ın üstünde ülke çapında 16 milyon civarında mensubu bulunduğu kabul edilen yeni dini hareket olarak büyük bir coğrafyaya yayılması dikkat çekicidir. Bu noktada misyonerlik faaliyetlerinde başarılı oldukları görülmektedir. Türkiye topraklarına ilk olarak 1840'larda Osmanlılar döneminde geldiklerini görmekteyiz. İlk misyonerlik faaliyetleri ise 6 Ekim 1888'de Sivas'ın Zara ilçesinde bir kilise kurarak başladıkları bilinmektedir. Protestan kiliselerinin yürüttükleri faaliyetlerin gölgesinde kalmaları sebebiyle istedikleri başarıyı elde edememişlerdir (Işık, 2006).

Mormonlar yıllık gelirlerinin en az %10'unu kiliseye bağışlamak zorundadır. Bu uygulama 1890'lardan bu yana "kilisenin düzenli bir gelir kaynağı halini alır. Toplanan para veya buna benzer akarların bir kısmı, kilise, kilise faaliyetleri, kilise inşası, eğitim ve misyonerlikle ilgili faaliyetlere yönelik kullanılırken, geri kalan kısmı ise dünyanın farklı bölgelerinde inşa edilecek tapınaklar, kilise ile ilgili materyallerin değişik dillere çevrilmesinde ve kilisenin küresel yönetimi ile ilgili faaliyetlerinde kullanılır. Bu faaliyetlerin yönetimi tamamen kilise tarafından gerçekleştirilir.

Bir diğer gelir kapısı da oruç kurbanından elde edilen gelirdir. Oruç tuttıkları iki öğünlük yemek parasını kiliseye bağışlamak ibadet anlayışının bir parçasıdır. Mormon kiliselerinin sahip oldukları ekonomik güç sebebiyle bugün özellikle yoğun yaşadıkları bölgelerde çok aktif faaliyetler sürdürdüklerini görmekteyiz. "Kendilerine ait üniversiteleri, televizyon kanalları, dergileri, gazeteleri ve diğer şirketleri ile Amerika'nın en güçlü kiliselerinden biri durumundadır" (Işık, 2006). Mormonizm bu küresel gücünden dolayı dini bir yapı olmasından ziyade zengin bir holdinge benzetilmektedir (Atasoy vd., 2022).

Genellikle Avrupa, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Okyanusya kıtalarında daha fazla Afrika ve Asya kıtalarında daha az mensubu bulunan Mormonlar'ın en kalabalık toplulukları daha çok ABD, Meksika, Filipinler, Brezilya, Şili, Arjantin, Peru, Japonya, Birleşik Krallık, Guatemala, Ekvador, Kolombiya, Bolivya, Nijerya ve Kanada gibi devletlerde bulunmaktadır. Kuzey Asya, Kuzey Avrupa, Güneybatı Afrika, Orta Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika dünyanın en az Mormon yoğunluğuna sahip coğrafi bölgeleridir (Atasoy vd., 2022).

SONUÇ

Tarihsel kökeni Yahudiliğe dayanan fakat Hıristiyanlığın içinden koparak oluşan Mormonizm, sürdürdükleri yayımcı politika ve ellerinde bulundurdıkları siyasi ve ekonomik güç sebebiyle bugün dünyanın en çok üyesi bulunan yeni dini hareketlerindedir. Ailesi presbiteryen olan Joseph Smith'in yaşadıkları ve iddiaları üzerine ilk olarak New York'ta kurulan Mormon cemaati, kendilerini 'İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi' olarak tanımlamaktadırlar. Hıristiyanlığın en doğru yorumu olarak kendilerini nitelemektedirler.

Mormonlar dünyanın 160'dan fazla ülkesinde 16 milyonun üstünde mensubu bulunan bir akım olarak genellikle Hıristiyanlık içinde sapkın olarak görülse de karmaşık felsefi öğretileri sebebiyle Hıristiyanların içinden daha çok taraftar bulduğu söylenebilir. Özellikle küresel ölçekte siyasi, ekonomik güce sahip olmaları, inançlarının yayılmasını kolaylaştırmaktadır.

Teslisin reddi ile ana akım Hıristiyanlık inancından ayrılarak çok tanrıcı bir hüviyete sahip olmaları, cemaatin başkanlarının peygamber olarak görülmesiyle yaşayan peygamberleri bulunan, kilise içi dayanışmanın olduğu, kuşkulu sermayeleriyle ekonomik ve siyasi güç sahibi, gösterişli mabetleri olan, zorunlu misyonerlik faaliyetleri ile dünyaya hızlı açılan Mormonların, poligamik aile yapıları ve kutsal beden anlayışlarıyla ilginç bir karaktere sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Genel anlamda tarihte tahrifata uğramış ve değiştirilmiş olan kutsal kitapların ve dinlerin Joseph Smith'in yeniden halklara gönderilmesiyle düzeltildiği inancına sahiptirler. Amerika'da ortaya çıkmış olan bu dini hareketin, kendinden önceki dinlerin özellikle de Yahudilik ve Hıristiyanlığın bütün tecrübelerinden faydalanmış olan senkretik unsurlara dayalı yeni bir dini hareket olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Bach, P., & Hayes, S. C. (2002). The use of acceptance and commitment therapy to prevent the rehospitalization of psychotic patients: A randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70, 1129-1139.

Baker, T. B., McFall, R. M., & Shoham, V. (2008). Current status and future prospects of clinical psychology: Toward a scientifically principled approach to mental and behavioral health care. *Psychological science in the public interest*, 9(2), 67-103.

Barnes-Holmes, S. C. H. D., & Roche, B. (2001). Relational frame theory: A postSkinnerian account of human language and cognition.

Beck, A. T. (2005). The current state of cognitive therapy: A 40-year retrospective. *Archives of General Psychiatry*, 62, 953-959.

Block, J. A., & Wulfert, E. (2000). Acceptance or change: Treating socially anxious college students with ACT or CBGT. *The Behavior Analyst Today*, 1(2), 3.

Bond, F. W., & Bunce, D. (2000). Mediators of change in emotion-focused and problem-focused worksite stress management interventions. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5, 156-163.

Cay, R. A. (2012). Beyond psychotherapy. *Monit Psychology*, 43:46-50.

Creswell, J. D., Welch, W. T., Taylor, S. E., Sherman, D. K., Gruenewald, T. L., & Mann, T. (2005). Affirmation of personal values buffers neuroendocrine and psychological stress responses. *Psychological science*, 16(11), 846-851.

Fledderus, M., Bohlmeijer, E. T., Pieterse, M. E., & Schreurs, K. M. G. (2012). Acceptance and commitment therapy as guided self-help for psychological distress and positive mental health: a randomized controlled trial. *Psychological medicine*, 42(3), 485-495.

Folke, F., Parling, T., & Melin, L. (2012). Acceptance and commitment therapy for depression: A preliminary randomized clinical trial for unemployed on long-term sick leave. *Cognitive and behavioral practice*, 19(4), 583-594.

Gaudiano, B. A., & Herbert, J. D. (2006). Acute treatment of inpatients with psychotic symptoms using acceptance and commitment therapy: Pilot results. *Behaviour Research and Therapy*, 44, 415-437.

Gaudiano, B. A., Nowlan, K., Brown, L. A., Epstein-Lubow, G., & Miller, I. W. (2013). An open trial of a new acceptance-based behavioral treatment for major depression with psychotic features. *Behavior modification*, 37(3), 324-355.

Hayes, S. C. (2004). Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. *Behavior therapy*, 35(4), 639-665.

Hayes, S. C. (2005). *Get out of your mind and into your life: The new acceptance and commitment therapy*. New Harbinger Publications.

Hayes, S. C., Strosahl, K., & Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and commitment therapy: An experiential approach to behavior change*. New York: Guilford Press.

Jeffcoat, T., & Hayes, S. C. (2012). A randomized trial of ACT bibliotherapy on the mental health of K-12 teachers and staff. *Behaviour research and therapy*, 50(9), 571-579.

Jiménez, F. J. R. (2012). Acceptance and commitment therapy versus traditional cognitive behavioral therapy: A systematic review and meta-analysis of current empirical evidence. *International journal of psychology and psychological therapy*, 12(3), 333-358.

Levitt, J. T., Brown, T. A., Orsillo, S. M., & Barlow, D. H. (2004). The effects of acceptance versus suppression of emotion on subjective and psychophysiological response to carbon dioxide challenge in patients with panic disorder. *Behavior Therapy*, 35, 747-766.

Livheim, F., Hayes, L., Ghaderi, A., Magnusdottir, T., Högföldt, A., Rowse, J., ... & Tengström, A. (2015). The effectiveness of acceptance and commitment therapy for adolescent mental health: Swedish and Australian pilot outcomes. *Journal of Child and Family Studies*, 24(4), 1016-1030.

Nathan, P. E., & Gorman, J. M. (Eds.). (2002). *A guide to treatments that work* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

Zettle, R. (2007). *ACT for depression: A clinician's guide to using acceptance and commitment therapy in treating depression*. New Harbinger Publications.

Zettle, R. D., & Hayes, S. C. (1986). Dysfunctional control by client verbal behavior: The context of reason-giving. *The Analysis of Verbal Behavior*, 4(1), 30-38.

Zhenggang, B., Shiga, L., Luyao Z, Sijie, W., Iris, C.(2020) Acceptance and commitment therapy(ACT) to reduce depression: A systematic review and meta-analysis. *J Affect Disord*, 260:728-737.